

La recerca en comunicació en el País Valencià

Estudis culturals sobre comunicació

per Àlvar Peris,
professor de comunicació audiovisual
de la Universitat de València

Resum

Els estudis culturals des d'una perspectiva comunicativa sobre el País Valencià tenen poc predicament entre els investigadors. Probablement perquè la disciplina es coneix poc i també perquè, tradicionalment, els investigadors han preferit altres marcs teòrics des d'on fer crítica social i cultural. De tota manera, sembla que en els darrers anys la situació s'està redreçant amb el treball d'una sèrie d'autors que no només es preocupen pel conflicte cultural o nacional de la identitat valenciana (que, des de sempre, ha capitalitzat el debat sobre la matèria i que continuen sent rellevants), sinó que van més enllà. L'anàlisi de la representació mediàtica dels problemes de classe, sexuals i racials a la societat valenciana o sobre la gestió de la memòria obre moltes possibilitats per a la disciplina de cara al futur.

Studies on Culture

Abstract

From the standpoint of the media, cultural studies on the Valencia Country have rather limited appeal among researchers. This is probably owing to the fact that the subject matter is relatively unknown and that researchers have traditionally preferred other theoretical contexts from which to approach social-cultural analysis. At any rate, in recent years the situation seems to be improving with the work of authors who are not only concerned with the cultural-national conflict of Valencian identity (which, as always, has predominated debate on the subject and which is still relevant), but who go further. Analysis of media portrayal of the problems of class, sex, and race in Valencian society and analysis of memory management open many possibilities for future studies on culture in the media.

Des de fa uns quants anys, els estudis culturals estan situats al centre de la polèmica. A partir d'una perspectiva no elitista de la cultura i de la teoria de l'hegemonia de Gramsci, són molts els que entenen la cultura popular com un espai de conflicte i lluita ideològica entre la resistència del receptor i les forces dels grups dominants. Un procés que porta el nom d'articulació, en el qual el consum cultural es converteix en un moment de producció de significat, i permet articular pràctiques culturals i socials crítiques amb el poder. D'altres, però, no se'n refien i alerten davant l'evolució d'uns posicionaments que avantposen la recepció i el consum de l'audiència a la producció i distribució cultural, cosa que els converteix en inoperants i relativistes en l'àmbit polític. En aquest sentit, lluny de fer trontollar l'ordre institucional i social establert, contribueixen al seu manteniment en una actitud autocomplaent i celebratòria.

És ben possible que aquesta discussió s'haja intensificat per una excessiva deriva de propostes que, tot i autoproclamar-se com a estudis culturals, difícilment s'ajusten al marcat tarannà transformador amb què

Hoggart, Thompson, Williams, i posteriorment Hall, pretenien dotar els seus treballs al Centre for Contemporary Cultural Studies de Birmingham des de finals dels anys cinquanta del segle xx.¹ Malgrat la importància d'un debat que travessa els fonaments de la teoria crítica, aquest no ha aconseguit transcendir com s'esperava més enllà dels àmbits britànic i nord-americà, on sí que ha tingut una extraordinària difusió. Tot i això, cal esmentar, per la seua urgència, les propostes que ens arriben des de l'Amèrica Llatina, més preocupats com estan pel paper de la comunicació i la cultura en la conformació d'unes societats malmeses.² En la resta del context europeu, inclòs l'Estat espanyol, els estudis culturals no han arrelat de la mateixa manera i les escasses aportacions que s'editen tendeixen a adscriure's en la vessant contrària a la disciplina.

En el País Valencià, els resultats també són, en general, bastant magres. És significatiu, però, el pobre balanç (numèric, si més no) de treballs elaborats des d'una aproximació comunicativa dels estudis culturals que tenen com a objecte d'estudi alguna de les múltiples dimensions del País Valencià. És per això que hem aprofitat la seua condició interdisciplinària per, més enllà de constatar el rebuig «per definició» als compartiments estancs, incorporar una proposta molt oberta del que són els estudis culturals que ens sembla operativa.

A la recerca d'una identitat valenciana

Les nostres reserves inicials, però, no han d'entelar les aportacions que s'han aproximat a la realitat valenciana des de l'assumpció de la importància dels mitjans de comunicació en el procés de construcció simbòlica de la realitat social i en la configuració de les identitats culturals. Per damunt de la resta en destaquen dos, sobretot, pel rigor i la sistematització de les seues anàlisis. Es tracta dels estudis *Les «imatges» de la Comunitat Valenciana al discurs informatiu de TV3* (2004),³ de Juan José Bas Portero, i *Audiències, esfera pública i conflicte nacional: la reproducció social de la identitat nacional a través del consum dels mitjans de comunicació a Catalunya i al País Valencià* (2006), de David J. Llobet.

L'article de Bas Portero pretén analitzar com es construeix la identitat valenciana a través de la tasca de la Delegació al País Valencià de la Te-

1. Quatre celebrats treballs d'aquests autors es consideren l'inici dels estudis culturals: *The Uses of Literacy* (1957), de Richard Hoggarth; *Culture and Society* (1958), de Raymond Williams; *The Making of the English Working Class* (1963), d'E. P. Thompson, i *The Popular Arts* (1964), de Stuart Hall i Paddy Whannel.

2. Noms com García Canclini (1995 i 1999), Martín Barbero (1987), Ortiz (2005) o Mattelart (2006) en serien bons exemples.

3. Podeu llegir l'article complet a http://www.portalcomunicacion.com/dialeg/paper/pdf/62_jbas.pdf.

levisió de Catalunya. El treball té dues vessants: una de caire quantitatiu, que mesura la projecció i visibilitat del País Valencià en els informatius de TV3; i una altra eminentment qualitativa, on l'autor reflexiona sobre les imatges i la realitat valenciana que es transmet al públic català.

Entre les conclusions de l'estudi, Bas Portero constata que més enllà de ser l'espai on «passen coses», el País Valencià interessa a TV3. Per això, la Delegació dóna preferència als temes més polítics i culturals, en sintonia amb els informatius de la cadena. En aquest sentit, cal ressenyar la feina de control i fiscalització del poder polític que realitzen, a diferència dels mitjans públics valencians, més proclius a lloar les accions de les administracions governades pel Partit Popular. D'altra banda, un dels seus objectius és tractar la informació des d'una perspectiva valenciana, amb la qual cosa intenten fugir dels tòpics i dels estereotips que part de la societat catalana té dels valencians. Malgrat tot, l'autor no deixa de retreure'ls el manteniment d'alguns prejudicis en la identitat valenciana que projecten, on els «elements emocionals» s'avantposen als «racionals». En concret, Bas Portero considera que la Delegació pren partit sobre la qüestió nacional, i fa la sensació que el País Valencià en el seu conjunt comparteix una identitat cultural catalana que no s'ajusta a la realitat.

Llobet, en canvi, planteja un treball realitzat des dels estudis de la recepció, a mig camí entre els estudis culturals i la sociologia. Arran d'un projecte becat per l'Institut d'Estudis Catalans, l'autor posa les bases per, des d'una aproximació etnogràfica, conèixer el sentit que els individus atorguen a les pràctiques quotidianes de consum dels *media* en territoris on conviuen identitats en conflicte, com el País Valencià i Catalunya. D'aquesta manera, es posa especial èmfasi en el comportament dels enquestats envers les respectives televisions autonòmiques, Canal 9 i TV3, en tant que són instruments de primer ordre en la construcció d'identitats col·lectives.

Una de les aportacions més interessants del text és la incorporació dels plantejaments que el psicòleg social Michael Billig posa damunt la taula en l'influent estudi *Nacionalisme banal* (2006). A grans trets, aquest fenomen es produeix, segons l'autor britànic, perquè als estats nació actuals, estables i democràtics, la identitat nacional s'ha deixat de percebre com a tal. Això es deu al fet que els estats ja no es proclamen «nacionalistes» sinó «patriotes», de manera que discursos marcadament nacionalistes semblen no ser-ho. La raó d'aquesta «invisibilitat» rau en la presència quotidiana de la identitat nacional que la converteix en familiar i rutinària (Peris, 2006). Des d'aquest punt de vista, Llobet efectua les entrevistes dins del context familiar: d'una banda, per ser l'àmbit preferit per al consum de mitjans (sobretot de televisió); de l'altra, perquè la família continua sent la primera institució de socialització dels individus. En definitiva, l'espai adient per detectar com manifestacions de caràcter «nacional» passen desaperebudes. De tota mane-

ra, tot i l'estimulant de la proposta, en ser una mostra tan reduïda (vuit famílies: quatre valencianes i quatre catalanes) les conclusions només poden apuntar tendències que caldria poder generalitzar en estudis posteriors.

El debat entorn del paper dels mitjans de comunicació en el procés de construcció d'una identitat col·lectiva, o nacional, valenciana també va centrar els col·loquis que es varen celebrar sota el nom «El miratge del País Valencià: La (de)construcció mediàtica»⁴ entre els mesos de febrer i març de 2004 a la Facultat de Filologia de la Universitat de València, organitzats per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i la Càtedra Joan Fuster. En ells varen participar una destacada representació de periodistes valencians de la premsa escrita, la ràdio i la televisió, així com alguns experts de l'àmbit universitari.

Les dificultats per a la conformació d'una identitat cultural, política i/o nacional en l'àmbit valencià va ser l'eix sobre el qual es varen desenvolupar totes les sessions. Uns problemes causats, en l'opinió de la majoria dels ponents, pels mitjans de comunicació. En primer lloc, perquè l'estructura mediàtica del País Valencià no ha estat capaç de vertebrar una única opinió pública valenciana que aglutinara les sensibilitats d'Alacant, València i Castelló. És significatiu que no hi haja cap periòdic que abraçe tot el territori. En part, com assenyalen algunes veus, perquè no hi ha periòdics de capital estrictament valencià, però també per un certa manca de risc empresarial. Tampoc ho aconsegueix la radiotelevisió pública, nascuda entre altres motius amb aquesta finalitat i que, segons afirmen, fracassa estrepitosament.⁵

I segon, perquè a un gran nombre de mitjans de comunicació valencians no els interessa en cap cas participar en el procés de construcció d'una identitat col·lectiva que, a més del País Valencià, incloga Catalunya i les Illes Balears. Al contrari, aquests mitjans es dediquen a un buidatge simbòlic del fet diferencial valencià, amb la qual cosa contribueixen a reforçar el seu referent nacional: Espanya. D'això, en participen tots, amb RTVV al capdavant. Tot això comporta que els convidats sostenen que els mitjans de comunicació reflecteixen una realitat valenciana escindida, distorsionada, com un miratge.

Tot plegat, unes conclusions extretes de l'experiència quotidiana professional i personal de tots els assistents, que no deixen de ser meres impressions. En aquest sentit, seria convenient poder dur a terme estudis de caire més científic que pogueren corroborar sobre el terreny el que es deixa entreveure en els col·loquis. Resultats més tangibles trobem en

4. Tot el material dels col·loquis està editat en CD.

5. Per aprofundir en aquesta línia també podeu consultar el treball de recerca C. MARQUÉS (2002), *La identitat cultural valenciana: el cas de Canal 9*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Ciències de la Comunicació.

els assajos d'un dels participants, Adolf Beltran: *Un país possible: Identitat valenciana i modernització* (1994) i *Els temps moderns: Societat valenciana i cultura de masses al segle xx* (2002). En els textos, l'autor aprofundeix entorn de l'evolució de la identitat valenciana lligada al procés de modernització de la societat, on els mitjans de comunicació són un element important, però no l'únic. Els canvis polítics, econòmics, socials i culturals també hi influeixen.

Tampoc podem deixar de comentar l'excel·lent treball d'antropologia social *La identidad valenciana: La difícil construcción de una identidad colectiva* (1996), d'Andrés Piqueras Infante, tot i l'escàs impacte que concedeix als mitjans de comunicació en la formació d'una identitat col·lectiva valenciana. Com Beltran, l'autor sosté que les identitats col·lectives són moldejades per certs factors estructurals i processos històrics de més o menys llarga durada, en els quals intervenen els mateixos subjectes i institucions socials. Entre aquests marcadors identitaris (sempre en procés de construcció), es troben la llengua, els costums, les festes, la família, l'escola, les institucions estatals o locals, les agrupacions professionals... La investigació posa de manifest com les identitats individuals o col·lectives són el resultat de relacions de poder i de distints processos tensionals i de conflicte, un argument central en els estudis culturals des dels seus inicis. Així, s'explica perquè amplis sectors de la població (sobretot de les zones limítrofes del País Valencià) no se senten representats per la identitat valenciana que ha acabat imposant-se i que té la seua base en les comarques centrals de l'Horta i la Ribera. Aquest supòsit donaria resposta a la poca vertebració de la identitat valenciana, probablement, un dels fenòmens que han generat més maldecaps entre els intel·lectuals del nostre país en els darrers cinquanta anys.⁶

Per acabar, ens volem fer ressò d'alguns treballs que aborden l'impacte de la població immigrant en les nostres societats, cosa que per força haurà d'alterar la identitat valenciana del futur. D'una banda, el llibre col·lectiu *Claves para la comunicación intercultural* (2003), editat per Francisco Raga, se centra en aspectes comunicatius més propis del llenguatge i la conversa cara a cara, qüestions aquestes que afavoreixen el respecte a la diversitat cultural i, per extensió, la formació de societats més democràtiques. De l'altra, un parell d'estudis sobre la representació dels immigrants a la premsa: *Impacto mediático de la inmigración en la Comunidad Valenciana: análisis de prensa (4.º trimestre 2002)* i *La inmigración en la prensa valenciana (septiembre-diciembre 2003)*, elaborats pel Centro de Estudios para la Integración Social y Formación de Inmigrantes i coordinats per Pere J. Beneyto i Pedro Guillén.

6. D'entre l'extensa bibliografia sobre la matèria, resulta ineludible destacar els treballs d'alguns dels més rellevants intel·lectuals valencians com el de Joan FUSTER (1962 i 2001), *Nosaltres, els valencians*, o els de Joan F. MIRA (1997), *Sobre la nació dels valencians*, i (1985 i 2005), *Crítica de la nació pura*.

La cultura com a pràctica social

Si hi ha algun investigador valencià que se'l pugua associar plenament amb els estudis culturals aquest és, sens dubte, Antonio Méndez Rubio. Probablement, la seua trajectòria no s'entén sense el treball que durant diversos anys han dut a terme Jenaro Talens, Sergio Sevilla i Pedro Ruiz a la Universitat de València, amb la creació d'espais on poder desenvolupar reflexions pròximes a la disciplina. La realització de cursos de doctorat⁷ i la posada en marxa de propostes editorials on publicar textos de crítica cultural, en serien bons exemples.⁸ En l'àmbit estrictament comunicatiu, cal fer referència a les publicacions de Talens en coedició amb Santos Zunzunegui *Modes of representations in Spanish cinema* (1998) i *Rethinking film history: history as narration* (1995), i l'edició juntament amb Luis Puig de *Las culturas del rock* (1999), una sèrie d'articles que entenen el rock com una pràctica cultural capaç de generar discursos contrahegemònics.

Amb una veu pròpia, Méndez Rubio ha mostrat un compromís polític i cívic innegable, tant pel que fa a la teoria (per ell la teoria és política) com la pràctica, amb la translació d'aquestes maneres de fer a la vida quotidiana. No ha d'estranyar, per tant, que l'autor, en el manual *Perspectivas sobre comunicación y sociedad* (2004), gire la mirada envers Raymond Williams a l'hora de dibuixar les possibilitats de futur dels estudis culturals. L'orientació de Williams apunta a la producció de consciència crítica «al costat» dels col·lectius i moviments socials i, més encara, a crear les condicions perquè siguen ells mateixos qui generen aquesta consciència (Méndez Rubio, 2004: 148). Això passa per resituar el debat a partir d'una concepció més democràtica de cultura com a pràctica social, al temps que fuig de plantejaments deterministes entorn dels mitjans de comunicació. En aquest sentit, l'aparició d'un nou poder comunicatiu suposa noves formes i riscos de control social, polític i econòmic (Méndez Rubio, 2004), però també noves fissures i contradiccions a partir de les quals transformar i reconstruir qualsevol sistema social i cultural.

L'autor considera aquest terme mitjà enormement operatiu per poder repensar radicalment les relacions entre cultura i poder. La seua proposta, que avança en *Encrucijadas* (1997) i desenvolupa plenament en *La apuesta invisible* (2003), es concentra en la reivindicació de la cultura popular enfront de la cultura massiva, a diferència del que fan bona part dels estudis culturals nord-americans que tendeixen a identificar-les acríticament. Aquest plantejament entronca amb la concepció d'Anto-

7. Durant diversos anys varen coordinar el curs Historia y narración, dins del programa de doctorat interdisciplinari del Departament de Teoria dels Llenguatges i Ciències de la Comunicació.

8. Les col·leccions «Eutopías», d'Episteme, la posterior «Nuevas Eutopías», de Biblioteca Nueva, o «Frónesis», de Cátedra, han publicat alguns dels treballs més importants de la disciplina.

nio Gramsci d'allò popular com aquells modes de (re)producció culturals interactius, horitzontals i participatius. Les pràctiques populars, per tant, a diferència de les massives, seran aquelles que concebran el món en contrast amb la societat oficial, poc accessibles a gran majories i que es mouran «en espacios de subalternidad, subterráneos o invisibles» (Méndez Rubio, 2003: 86). Per contra, la cultura massiva, des del punt de vista del seu sistema productiu (homogeni, unidireccional i passiu), està en deute amb interessos institucionals, econòmics i polítics, que l'obliguen a difondre missatges ideològicament conservadors. Aquesta funció de control es demostra a tres nivells: amb la repressió de la capacitat de resposta i d'intervenció per part del receptor; amb la naturalització dels mecanismes de producció jeràrquica de consens; i amb la voluntat d'incorporar allò popular per neutralitzar-lo. Segons Méndez Rubio, és cert que allò popular és inherent a la cultura massiva, però necessàriament conflictiu. Ens trobem, per tant, amb una noció de cultura popular que, sense deixar de costat els necessaris vincles amb la cultura massiva, no s'identifica plenament amb aquesta. És a dir, un mode de (re)producció cultural capaç d'articular pràctiques socials hegemòniques i contrahegemòniques (mantenint-se sempre en una posició «entre», *in between*), però radicalment comunicatives. En això rau la seua subversió.

Davant aquesta política de desaparició —neutralització— duta a terme per la cultura massiva, Méndez Rubio reclama la invisibilitat com a pràctica cultural de resistència. No es pot perseguir allò que no es pot veure. Des d'aquesta obvietat, aposta per un revolució «invisible» (descentrada, plurilògica, participativa, horitzontal) com a forma d'eludir la vigilància i el control. Uns desitjos revolucionaris que la globalització de les noves tecnologies, com Internet, estarien permetent en major o menor mesura. Els anomenats *nous moviments socials*, per exemple, haurien incorporat aquestes pràctiques a les seues accions de protesta, així com les noves cultures urbanes i globalitzades que se senten excloses de la cultura massiva. És el cas del *hip-hop*, un moviment urbà que l'autor ha treballat en diverses ocasions i que, com a pràctica de cultura popular, presenta les tensions que li són pròpies.

Les suggerents aportacions de Méndez Rubio han tingut ressò en l'àmbit internacional, en tant que contribueixen a una re-radicalització dels estudis culturals (López, 2005). A casa nostra, la seua mirada ha influenciat diversos autors, entre ells Àlvar Peris i Paz Villar. En el cas de Peris, el seus esforços estan centrats a determinar com, en les societats actuals globalitzades, la identitat nacional, tal com ha estat formulada des de la modernitat (homogèniament, culturalment i ètnicament) està sent mantinguda i reforçada a través dels discursos televisius. Aquesta lògica productiva estaria frenant la consecució d'una vertadera representació de la diversitat cultural, no només de les minories culturals que arriben de fora, sinó també de totes aquelles identitats minoritàries —iden-

titats nacionals, de gènere, sexuals...— que s'han vist desplaçades durant el procés de construcció d'una identitat dominant. Aquesta pretensió es posa de manifest a «Ser espanyol dues vegades al dia: identitat nacional, televisió i vida diària» (Peris, 2006), on l'autor demostra que la identitat nacional espanyola té una presència constant en els informatius de televisió. Una presència que ja hem anomenat anteriorment «banal» (Billig, 2006) o, encara millor, «del cada dia» (Edensor, 2002).

En la mateixa línia, Peris també es mostra caut a l'hora de valorar la pèrdua de sobirania i legitimitat dels estats nació provocada per les profundes transformacions associades a la globalització a les quals estan sotmesos. L'autor, com d'altres, entén que aquest procés no és ni molt menys homogeni, i que, si bé és cert que la pressió existeix, també ho és que els estats nació estan responent de manera desigual, i si en alguns apartats es resignen a cedir part del seu poder (política econòmica), en d'altres han decidit presentar resistència. És el que ha passat amb les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC), les quals, tot i afavorir l'aparició d'una societat civil de caràcter transnacional al marge dels estats nació, no han aconseguit eliminar la presència d'aquests dels mons virtuals. Ben al contrari, com assegura l'autor a «Administración electrónica y poder del Estado: identidad nacional y democracia en la era digital» (Peris, 2005), els estats nació participen activament en Internet i el ciberespai, en un intent per resituar-se en un context globalitzat i mantindre així els privilegis. N'és una mostra les actuacions emmarcades en l'anomenada «Administració electrònica», les quals, lluny de millorar els canals de participació democràtica, s'han convertit en un instrument valuosos per a la seua legitimació.

Villar, per la seua part, es dedica a aprofundir en la figura de l'intel·lectual Stuart Hall, un dels pares dels estudis culturals britànics. Pel que fa a la comunicació, l'aportació més reconeguda de Hall ha estat el model d'anàlisi anomenat *encoding/decoding* (codificar/descodificar). L'autor insisteix en el fet que el consum i la recepció dels missatges dels *media* és també un moment de producció de sentit. Això va contribuir enormement a qüestionar que el significat del discurs mediàtic estiguera prefixat per l'emissor, sinó que era el resultat d'una negociació constant i variable entre ell i el receptor. A banda d'aquestes preocupacions, Villar insisteix en l'article «CLR James y Stuart Hall: dos intelectuales en diálogo» (Villar, 2006) en la seua contribució a la causa negra i, en general, a la investigació actual sobre la immigració. La mateixa Villar col·labora en la recent revista *La Torre del Virrey* (dirigida per Javier Alcoriza i Antonio Lastra), l'única publicació en el País Valencià que es presenta com a *Revista de Estudios Culturales*. Els textos de reflexió teòrica que apareixen en aquest primer número estan pròxims a la filosofia i a la literatura comparada, i no tant a la comunicació, però els estudis culturals es caracteritzen per la seua decidida aposta pel bricolatge i

l'obertura de perspectives, de manera que estarem pendents sobre els continguts futurs.

No volem donar per tancada aquesta part sense fer menció de dues propostes diferents que estan en l'òrbita dels estudis culturals. D'una banda, el treball de Manuel de la Fuente *Frank Zappa en el infierno* (2006), on realitza una aproximació al comportament polític del controvertit músic a través de les seues cançons i la seua presència pública. De l'altra, *Apocalypse Show: Intelectuales, televisión y fin de milenio* (2001) de Raúl Rodríguez Ferrándiz, una anàlisi de la relació, sempre conflictiva, entre la televisió i l'intel·lectual durant els darrers quaranta anys en un moment de profunds canvis en el mitjà.

Representació i construcció de la memòria

Finalment, hem de parlar de les investigacions realitzades per Vicente Sánchez-Biosca i el seu equip, les quals, tot i no adscriure's directament als estudis culturals, sí que participen d'alguns dels seus pressupòsits, com ara la formació del subjecte a través de les representacions cinematogràfiques i la importància dels mitjans de comunicació en la construcció de símbols i mites, i com aquests incideixen en la memòria col·lectiva. Aquests interessos conflueixen en dos projectes d'investigació del Ministeri d'Educació i Ciència: *Función de la imagen mecánica en la memoria de la Guerra Civil española* i *Presencias españolas en el cine norteamericano*.

El primer ha estat aprovat el 2006 i el seu objectiu és l'estudi de la funció dels documents audiovisuals (fotografia, cartells, cinema i televisió) en l'actual procés de construcció de la memòria sobre la Guerra Civil espanyola, des dels relats mitificats i propagandístics en plena guerra, fins a la seua (di)gestió en el present. Un paper que, des del seu punt de vista, no està sent suficientment pres en consideració per la historiografia. La rellevància del cinema, per exemple, sobre el relat de la història i del passat queda demostrada en les darreres publicacions de Sánchez-Biosca *Cine y Guerra Civil española* (2006a), *Cine de historia, cine de memoria: la representación y sus límites* (2006b) i *NO-DO: El tiempo y la memoria* (2006c), escrit en col·laboració amb Rafael R. Tranche. A banda dels treballs de Sánchez-Biosca, hi trobem l'article «Images of the Spanish Civil War in American Cinema» (2005) de Sonia García López, qui precisament està acabant la seua tesi doctoral en la matèria.

En el segon dels casos, el projecte (ja acabat) ha consistit a analitzar la representació que s'ha fet de l'espanyolitat a Hollywood, amb l'exploració, en nombroses ocasions, de mites i estereotips. Entre les publicacions més destacades hi trobem el dossier *Carmen en Hollywood* (2005), un monogràfic de la revista *Archivos de la Filmoteca* coordinat

per Gloria Fernández Vilches, qui també està en la recta final de la tesi doctoral. També de Fernández Vilches, «Estrellas latinas en Hollywood: historia, trabajo e identidad» (2004), i de Rocío Alcalá, «Masculinidades de consumo. Estrellas, género e identidad nacional» (2005), sobre la figura del *latin lover*.

A pesar d'alguna destacada excepció, els estudis culturals de comunicació sobre el País Valencià tenen poc predicament. En part, perquè probablement la disciplina es coneix poc i, també, perquè, influenciats pel debat adés comentat, els investigadors prefereixen altres perspectives a l'hora de realitzar crítica social i cultural. A més, en les referències que se n'ocupen planeja una concepció de la identitat centrada fonamentalment en la qüestió cultural o nacional, important sens dubte, però que deixa de costat altres formes d'exclusió com puguen ser les de classe, les sexuals o les racials. Dimensions, totes elles, que ofereixen un camp amb moltes possibilitats per endavant i que, en conseqüència, mereixrien més atenció dels investigadors. De tota manera, sí que observem en els darrers anys un increment en el nombre de treballs que prenen els estudis culturals com a marc teòric de referència, cosa que pot ajudar a redreçar una espècie d'anomalia i que demostra la seua voluntat de participar activament en el debat comunicatiu al nostre país.

Bibliografia

- ALCALÁ, R. (2005). «Masculinidades de consumo. Estrellas, género e identidad nacional». *Archivos de la Filmoteca* [València], núm. 49 (febrer), p. 173-177.
- BAS PORTERO, J. J. (2004). *Les imatges de la Comunitat Valenciana al discurs informatiu de TV3*. Barcelona: Fòrum de les Cultures.
- BELTRAN, A. (1994). *Un país possible: Identitat valenciana i modernització*. Tavernes Blanques, València: L'Eixam.
- (2002). *Els temps moderns: Societat valenciana i cultura de masses al segle XX*. València: Tàndem. (Arguments; 13)
- BENEYTO, P. J.; GUILLÉN, P. (2003). *Impacto mediático de la inmigración en la Comunidad Valenciana: análisis de prensa (4.º trimestre 2002)*. València: Centro de Estudios para la Integración Social y Formación de Inmigrantes.
- (2004). *La inmigración en la prensa valenciana (septiembre-diciembre 2003)*. València: Centro de Estudios para la Integración Social y Formación de Inmigrantes.
- BILLIG, M. (2006). *Nacionalisme banal*. Catarroja, València: Afers: Universitat de València.

- EDENSOR, T. (2002). *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*. Oxford; Nova York: Berg.
- El miratge del País Valencià: La (de)construcció mediàtica* (2004). València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana: Càtedra Joan Fuster. [CD-ROM]
- FERNÁNDEZ VILCHES, G. (2004). «Estrellas latinas en Hollywood: historia, trabajo e identidad». *Archivos de la Filmoteca* [València], núm. 48 (octubre), p. 159-162.
- FERNÁNDEZ VILCHES, G. [coord.] (2005). *Archivos de la Filmoteca* [València], núm. 51 (octubre): *Carmen en Hollywood*.
- FUENTE, M. de la (2006). *Frank Zappa en el infierno: El rock como movilización para la disidencia política*. Madrid: Biblioteca Nueva. (Otras Eutopías; 22)
- FUSTER, J. (2001). *Nosaltres, els valencians*. Barcelona: Edicions 62. [1a ed., 1962]
- GARCÍA CANCLINI, N. (1995). *Culturas híbridas*. Buenos Aires: Paidós.
- (1999). *La globalización imaginada*. Buenos Aires: Paidós.
- GARCÍA LÓPEZ, S. (2005). «Images of the Spanish Civil War in American Cinema: 1936-1939». *Cinema and Cie*, núm. 7 (tardor).
- HALL, S.; WHANNEL, P. (1964). *The Popular Arts*. Londres: Hutchinson.
- HOGGART, R. (1957). *The Uses of Literacy*. Harmondsworth: Penguin.
- LLOBET, D. J. (2006). «Audiències, esfera pública i conflicte nacional: la reproducció social de la identitat nacional a través del consum dels mitjans de comunicació a Catalunya i al País Valencià». A: CLIMENT, L. [ed.]. *Anàlisi crítica del discurs: Mitjans de comunicació i llengua*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 33-42. (Symposia Philologica; 13)
- LÓPEZ, H. (2005). «Regimes of visibility: a Hispanic perspective». *Journal of Romance Studies*, núm. 5-2 (estiu).
- MARTIN BARBERO, J. (1987). *De los medios a las mediaciones: Comunicación, cultura y hegemonía*. Mèxic: Gustavo Gili.
- MATTELART, A. (2006). *Diversidad cultural y mundialización*. Barcelona: Paidós. (Comunicación)
- MATTELART, A.; NEVEU, E. (2004). *Introducción a los estudios culturales*. Barcelona: Paidós. (Comunicación)
- MÉNDEZ RUBIO, A. (1997). *Encrucijadas: Elementos de crítica de la cultura*. Madrid: Cátedra: Universitat de València.

- MÉNDEZ RUBIO, A. (2003). *La apuesta invisible: Cultura, globalización y crítica social*. Barcelona: Montesinos.
- (2004). *Perspectivas sobre comunicación y sociedad*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- MIRA, J. F. (1997). *Sobre la nació dels valencians*. València: Tres i Quatre.
- (2005). *Crítica de la nació pura*. València: Eliseu Climent. [1a ed., 1984]
- ORTIZ, R. (2005). *Mundialización: saberes y creencias*. Barcelona: Gedisa.
- PERIS, A. (2005). «Administración electrónica y poder del Estado: identidad nacional y democracia en la era digital». A: LLORCA, G.; PERIS, A. [ed.]. *E-ciudadanía i E-administració*. València: Universitat de València.
- (2006). «Ser espanyol dues vegades al dia: identitat nacional, televisió i vida diària». A: CLIMENT, L. [ed.]. *Anàlisi crítica del discurs: Mitjans de comunicació i llengua*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. (Symposia Philologica; 13)
- PIQUERAS INFANTE, A. (1996). *La identidad valenciana: La difícil construcción de una identidad colectiva*. Madrid: Escuela Libre: IVEI. (Tesis y Praxis)
- PUIG, L.; TALENS, J. [ed.] (1999). *Las culturas del rock*. València: Pre-Textos.
- RAGA, F. [ed.] (2003). *Claves para la comunicación intercultural*. Castelló: Universitat Jaume I.
- RODRÍGUEZ FERRÁNDIZ, R. (2001). *Apocalypse Show: Intelectuales, televisión y fin de milenio*. Alacant: Biblioteca Nueva: Universitat d'Alacant.
- SÁNCHEZ-BIOSCA, V. (2006a). *Cine y Guerra Civil española*. Madrid: Alianza.
- (2006b). *Cine de historia, cine de memoria: la representación y sus límites*. Madrid: Cátedra. (Signo e Imagen)
- (2006c). NO-DO: *El tiempo y la memoria*. 2a ed. Madrid: Cátedra: Filmoteca Española.
- TALENS, J.; ZUNZUNEGUI, S. (1995). *Rethinking film history: history as narration*. València: Episteme.
- (1998). *Modes of representation of Spanish cinema*. Minneapolis: University of Minneapolis.

- THOMPSON, E. P. (1963). *The Making sense of the English Working Class*. Harmondsworth: Penguin.
- VILLAR, P. (2006). «CLR James y Stuart Hall: dos intelectuales en diàlogia». *La Torre del Virrey* [l'Elia], núm. 1 (estiu), p. 36-40.
- WILLIAMS, R. (1958). *Culture and Society (1780-1950)*. Harmondsworth: Penguin. [Traducció: (2001). *Cultura y sociedad*. Buenos Aires: Nueva Visión]